

Křístek, Michal

K životnímu jubileu Milana Jelínka (nar. 1923)

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2003, vol. 52, iss. A51, pp. [249]-255

ISBN 80-210-3151-4

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100006>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

K ŽIVOTNÍMU JUBILEU PROF. MILANA JELÍNKA (NAR. 22. 6. 1923)

V letošním roce se dožívá významného životního jubilea prof. PhDr. Milan Jelínek. Už sama skutečnost, že Milan Jelínek se narodil v Brně, ve městě, v němž se ještě v meziválečném období prolínal – a někdy také střetával – český a německý život, měla významný vliv jak na utváření jeho životních postojů, tak na pozdější odborné zaměření. Bilingvní, česko-německé prostředí, v němž vyrůstal, členství v Sokole a masarykovská orientace – to byly velmi výrazné faktory, které Milana Jelínka formovaly. Z období středoškolských studií se datuje také jeho přímá negativní zkušenost s puristickými přístupy aplikovanými ve vyučovací praxi, ale rovněž seznámení se sborníkem *Spisovná čeština a jazyková kultura*, které předznamenalo celoživotní hluboký zájem o otázky purismu, antipurismu a jazykové kultury obecně.

Po maturitě r. 1942 je Milan Jelínek, stejně jako mnoho jeho vrstevníků, totálně nasazen v Rakousku. Zapojuje se do protinacistického odboje, po čase je zatčen a vězněn gestapem, v chaotickém období na konci války se mu však podaří šťastně vyvázat; tyto válečné zkušenosti pravděpodobně prohloubily jeho levicové politické zaměření, jehož přirozeným vyústěním se stal vstup do komunistické strany. Po skončení války se Milan Jelínek zapisuje na filozofickou fakultu brněnské univerzity a studuje tam češtinu, ruštinu a srbochorvatštinu. Znalost němčiny, francouzštiny a pasivně také angličtiny mu později poskytne možnost srovnávat různé jazykové jevy nejen na obecně slavistickém základě, ale také z hlediska celoevropských tendencí – právě v polemice s purismem se tyto znalosti stanou, v návaznosti na průkopnické práce členů Pražského lingvistického kroužku, jedním ze silných protipuristických argumentů.

Odborný růst Milana Jelínka byl velmi intenzivní – r. 1950 získal hodnost PhDr., v letech 1953-1956, kdy působil v brněnské pobočce Ústavu pro jazyk český, zpracoval pod vedením F. Trávníčka svou kandidátskou práci (CSc.), r. 1958 přešel na brněnskou filozofickou fakultu, kde se stal r. 1960 docentem a r. 1964 profesorem. Kromě toho v šedesátých letech působil mj. jako děkan filozofické fakulty a závěrem tohoto období jako prorektor brněnské univerzity (1966-1969). V šedesátých letech prof. Jelínek hostoval také na zahraničních univerzitách – v německém Greifswaldu a na pařížské Sorbonně.

Problematice stylu a stylistiky se M. Jelínek začal systematicky věnovat už od 50. let – právě v tomto období byly dále rozvinuty teoretické základy moderního pojetí tohoto oboru, jak je v meziválečném období naznačily práce členů Pražského lingvistického kroužku. Konference o stylu a stylistice, uspořádané r. 1954, se aktivně účastnil mimo jiné i Milan Jelínek; jeho poznatky týkající se sféry komunikace, která se právě v té době stávala předmětem soustředěného odborného zájmu, jsou zachyceny v monografii *O jazyku a stylu novin* (1957). Svých zkušeností s publicistickou a ediční praxí využívá rovněž při popularizaci jazykovědy, které se intenzivně věnuje dodnes, a také v pracích z oblasti jazykové kultury. Právě v období 50. a 60. let prof. Jelínek rozpracovává své vlastní pojetí stylu a stylistiky; stylistiku v té době také přednáší na brněnské filozofické fakultě. Prof. Jelínek vychází z podrobného zkoumání nejrůznějších definic stylu a pak, s využitím obecné základny funkčního strukturalismu Pražské školy, postupně zpracovává svou vlastní teorii operující s množinami konkurenčních výrazových prostředků na různých jazykových rovinách. K prezentaci základů tohoto pojetí v ucelené podobě však bohužel dochází až v období, kdy byly publikační možnosti prof. Jelínka velmi výrazně omezeny (práce *Stylistické aspekty gramatického systému* vyšla r. 1974 jako interní tisk Ústavu pro jazyk český). Stejně tak lze litovat, že se neuskutečnil jiný projekt z 60. let, a to práce týkající se obecné teorie stylu, kterou v té době společně promýšleli K. Hausenblas, L. Doležel a M. Jelínek.

Události se však ve druhé polovině 60. let vyvíjely velmi překotně a v období po r. 1968 se mnohé změnilo. Prof. Jelínek byl kvůli svým postojům, z hlediska normalizační ideologie nepřijatelným, propuštěn z filozofické fakulty, vyloučen z KSČ a bylo mu zakázáno publikovat; zákazy a omezení postihly také jeho rodinu. S pomocí kolegů přechází do brněnské pobočky Ústavu pro jazyk český, kde se systematicky věnuje mapování českého purismu v 19. století. Ani v sedmdesátých a osmdesátých letech, i přes mnohé negativní zkušenosti, však prof. Jelínek nepřestává publikovat. Výjimečně pod vlastním jménem, častěji pod záštitou jména své manželky, případně přátel jako Jan Balhar nebo Oldřich Ševčík. V osmdesátých letech, poté, co odešel do důchodu, rozvíjí také další neoficiální aktivity, jako například pořádání bytových seminářů nebo vydávání samizdatové literatury. Věnoval se také spolupráci s tehdy ilegálními Lidovými novinami, kam přispíval svými jazykovými sloupky – zákampími; navázal tím na tradici založenou o několik desetiletí dříve Františkem Trávníčkem; v psaní jazykových zákampí pokračoval i po roce 1989, i přes mnoho nových úkolů a povinností.

Po listopadu 1989 se prof. Jelínek vrací do odborného i veřejného života. V letech 1990-1992 je rektorem Masarykovy univerzity (v období jeho rektorského působení Masarykova univerzita mj. přejímá patronát nad nově založenou Slezskou univerzitou v Opavě), v letech 1991-1992 zastává rovněž funkci předsedy kolegia rektorů vysokých škol; jeho zásluhy odborné i osobní jsou oceněny domácími i zahraničními vyznamenáními (např. pamětní medaile Masarykovy univerzity, francouzský řád *Commandeur dans l'Ordre des Palmes académiques*). Vrací se na filozofickou fakultu, opět je v kontaktu s kolegy i se studenty, přednáší, účastní se konferencí, publikuje – například pro kolektivní *Příruční*

mluvnici češtiny (1995) zpracoval kapitolu o stylistice, která je předstupněm plánované syntetické monografie zachycující Jelínkovo pojetí stylu a stylistiky.

A jak dokládá bibliografie za uplynulých pět let, v odborné práci prof. Jelínek stále aktivně pokračuje (podrobnou životopisnou črtu z pera M. Krčmové a bibliografii za léta 1947-1997 přinaší jubilejní sborník k pětasedmdesátinám prof. Jelínka, nazvaný *Jazyk a kultura vyjadřování – Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám*, ed. P. Karlík a M. Krčmová, Masarykova univerzita 1998; právě o tento materiál se výše uvedený přehled opírá). Kromě výuky, vedení diplomových a doktorských prací a konzultací prof. Jelínek soustředěně pracuje také na výzkumných tématech, která jsou mu blízká, a výsledky těchto bádání pravidelně zveřejňuje v domácích i zahraničních publikacích. Je to především problematika stylu a stylistiky – obecně i při aplikaci na současnou češtinu, jak ji zachycuje např. v heslech zpracovaných pro kolektivní *Encyklopedický slovník češtiny*, dále pak spoluredaktorství a autorský podíl na práci *Argumentace a umění komunikovat*, rozsáhlá, německy psaná studie o českém purismu, která je koncipována jako příprava k plánované monografii na toto téma, a mnoho dalších studií i popularizačních článků. Do tohoto přehledu je nutno zahrnout také nejrůznější společenské aktivity prof. Jelínka, týkající se například česko-slovenských vztahů, odbojářských sdružení a mnoha dalších oblastí.

Tento přehled faktů – byť sám o sobě impozantní – však zdaleka nemůže zachytit vše podstatné: prof. Jelínek je velice výrazná osobnost a setkání s ním jsou pro mladší kolegy inspirativní v mnoha ohledech. Prof. Jelínek je příslušníkem generace, která nastoupila na brněnskou filozofickou fakultu krátce po druhé světové válce a velmi výrazně se v následujících desetiletích podílela na utváření jejího profilu a odborného renomé (lze připomenout například jména Jan Firbas, Miroslav Grepl, Jan Chloupek, Dušan Šlosar, Radoslav Večerka, Stanislav Žaža a mnoho dalších). Současně byli příslušníci této generace v kontaktu s osobnostmi, jejichž jména mladší kolegové poznali už jen zprostředkovaně, z odborných prací. Bohuslav Havránek, František Trávníček, Adolf Kellner, Václav Machek – všechna tato jména právě díky generaci přímých pamětníků, k nimž patří i prof. Jelínek, získávají prostřednictvím jejich vzpomínek jasnější kontury, ve vyprávění znovu ožívají nejrůznější situace a příběhy, které se předáváním z generace na generaci významně podílejí na utváření celkové atmosféry fakulty, jejího genia loci.

Podobně jako jiní příslušníci jeho generace, prošel i prof. Jelínek mnoha těžkými životními situacemi: bylo to především totální nasazení, nacistické vězení, později nucený odchod z fakulty a střety s komunistickou Státní bezpečností. Pokaždé z nich vyšel se ctí, a navíc nepoznamenán nenávisť – nasloucháme-li vzpomínkám prof. Jelínka, je z nich zřejmá vyrovnanost člověka, který zažil mnoho věcí, z nichž si složil obraz toho, co je dobré a co je špatné, a předává jej dále. Posluchač o několik generací mladší, který podobnými situacemi nemusel projít, pak může jen doufat, že i on by byl schopen zachovat se obdobně; zkušenost prof. Jelínka tedy může působit jako cenný příklad i v tomto ohledu.

Obdivuhodná je také vitalita prof. Jelínka, jeho zaujetí oborem, sledování nejnovějších poznatků, živý zájem diskutovat i diskuse vyvolávat – právě v nich

prakticky demonstruje to, čím se zabýval a zabývá také teoreticky: schopnost účinně argumentovat i naslouchat argumentům druhé strany, směřovat k podstatě probíraného problému a dobrat se racionálního závěru. Přejeme prof. Jelínkovi, aby měl, obklopen blízkými lidmi, i v dalších letech možnost věnovat se práci, která jej těší a přináší radost z poznání nejen jemu, ale také akademické obci a široké veřejnosti.

Michal Křístek

Bibliografie prací za léta 1997–2002

Bibliografie prací M.J. za léta 1947 – 1997 byla vydána ve sborníku *Jazyk a kultura vyjadřování*, Milanu Jelínkovi k pětasedmdesátinám, Brno 1998. Zde uvádíme dodatek soupisu prací publikovaných v roce 1997 a kompletní bibliografii z let následujících.

Zkratky: h = hesla, j = jubilejní článek, r = recenze, red = redakce, s = odb. stať, sl = sloupek, t = teze.

1997

- (s) Čeština v transformované společnosti. *Universitas* 1997, č. 4, s. 3–7.
- (s) *O novodobém českém jazykovém purismu a jeho ztroskotání. In: Sociolinguistica Slovaca 3. Veda, Bratislava 1997, s. 153–163.*
- (s) Co považují lidé za chyby? 1. část. *ČDS*, 1997, s. 35–38.
- (s) Co považují lidé za chyby? 2. část. *ČDS*, 1997, s. 59–63.
- (r) Jazykověda na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. *NŘ* 80, 1997, s. 210–212.
- (r) Významná práce o pojmech „jazykový systém“, „norma“, „kodifikace“, „spisovnost“ aj. *ČJaL* 48, 1997–1998, s. 58–62.
- (sl) Namyšlený. *LNN* 15/11. – Kontraproduktivní. *LNN* 6/12.

1998

- (s) O některých puristických tendencích v kultuře spisovné slovenštiny. In: Pospíšil, Ivo (ed.): *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy*. FF MU, Brno 1998, s. 29–40.
- (s) Neoddalujeme uměle spisovnou češtinu a slovenštinu. In: *Českoslovenství – středoevropské evropanství 1918–1998. Úvahy, svědectví a fakta*. Brno 1998, s. 422–429.
- (s) Concezioni dello stile degli strutturalisti praghensi. In: *Studia slavistica et humanistica in honorem Nullo Minissi*. Katowice 1997, s. 41–49.
- (s) Boj o kompozita ve spisovné češtině. In: *Přednášky a besedy z XXXI. běhu Letní školy slovan-ských studií*. Brno 1998, s. 21–31.
- (s) Šabatovo umění diskutovat. In: *Když se řekne Šabata*. Doplněk, Brno 1998, s. 112–119.
- (s) *K Masarykovu jazyku a stylu v díle Rusko a Evropa. In: Tomáš Garrigue Masaryk a ruské revoluce. Hodonín 1998, s. 19–36.*
- (j) Příteli a učitelé Miloši Dokulilovi k pětaosmdesátinám. In: *Obsah – výraz – význam. Miloši Dokulilovi k 85. narozeninám*. FF UK, Praha 1997, s. 72.
- (r) Zdařilý sborník stylistických pojmů (o knize Jany Hoffmannové *Stylistika a...*). *SaS* 59, 1998, s. 291–295.
- (sl) Ližina a lyže. *NLN* 3/1. – Ulehl, aby už nevstal. *NLN* 28/3. – Mít pech. *NLN* 14/398. – Ministr – mluvčí vlády. *NLN* 11/4. – Speditér a spíše. *NLN* 25/4. – Obnos. *NLN* 9/5. – Vícekrát. *NLN* 16/5.

1999

- (s) Styl encyklopedických statí. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.): *Čeština – univerzálie a specifika*. Brno 1999, s. 117–125.
- (s) Tažení českých puristů proti novým výrazům s předložkovou funkcí. *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Jazykověda – linguistica* 3, Ostrava 1999, s. 101–110.
- (s) Dilemme d'européisation de la langue tchèque littéraire ou de sa purification. In: Fukač, Jiří – Chlup, Zdeněk – Mizerová, Alena – Schauerová, Alena (eds.): *The Crossroads of European Culture 1998. Responsibilities and Hopes*. VUT, Brno 1999, s. 257–265.
- (s) Česká přirovnání a jejich evropské souvislosti. In: *Přednášky a besedy z XXXII. běhu Letní školy slovanských studií*. FF MU, Brno 1999, s. 24–39.
- (s) Josef Zubatý jako kritik českého jazykovědného purismu. In: Hansack, E. – Koschmal, W. – Nübler, N. – Večerka, R. (eds.): *Festschrift für Klaus Trost zum 65. Geburtstag*. Verlag Otto Sagner, München 1999, s. 101–108.
- (s) Evropeismy v jazyce Masarykově. In: *Evropanství a Tomáš Garrigue Masaryk*. Masarykovo muzeum v Hodoníně, Hodonín 1999, s. 67–79.
- (s) Stav kodifikace spisovné češtiny koncem druhého tisíciletí a vývojové tendence našeho jazyka. *Dokořán* III, č. 11, 1999, s. 22–36.
- (s) Poreklo i funkcija nove vrste predloga u srpskom jeziku. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 27/2*. Beograd 1998, s. 183–189.
- (s) Anregungen des Prager linguistischen Zirkels zur Verwissenschaftlichung der Stilistik. In: *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 3*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia 1999, s. 265–274.
- (s) Volba mezi explicitností a implicitností ve verbální komunikaci. In: *Jinakost, cizost v jazyce a v literatuře*. UJEP, Ústí n. Labem 1999, s. 11–17.
- (s) Ustálená přirovnání v češtině a ruštině. In: *Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky*. Brno 1999, s. 73–82.

2000

- (red) Jelínek, Milan – Švandová, Blažena a kol.: *Argumentace a umění komunikovat*. PdF MU, Brno 1999. 327 s.
- (s) Z dějin řečnictví. In: *Argumentace a umění komunikovat*. PdF MU, Brno 1999, s. 55–74.
- (s) Stylistické předpoklady úspěšnosti veřejného projevu. Tamtéž, s. 197–219.
- (s) Výběr tématu a jeho strukturování. Tamtéž, s. 229–242.
- (s) Syntaktická výstavba promluvy. Tamtéž, s. 243–267.
- (s) O stylu Otty Urbana v knize *Česká společnost 1848–1918*. In: *AUC – Philosophica et historica 2 – Studia historica XLVI. Badatelské problémy 19. století. Sborník k nedožitým šedesátinám profesora Otty Urbana*. Karolinum, Praha 2000, s. 13–37.
- (s) Kultura spisovné češtiny pro druhé světové válce. In: *Bilance a výhledy ve středu Evropy na prahu 21. století. Úvahy, svědeckví a fakta k 10. výročí čs. listopadu (1989–1999) a k 150. výročí narození T. G. Masaryka (1850–2000)*. Brno 2000, s. 316–321.
- (s) Kam směřuje česká jazyková kultura: k evropeizaci, či k purismu? In: *Přednášky a besedy z XXXIII. běhu Letní školy slovanských studií*. FFMU, Brno 2000, s. 65–76.
- (s) Novináři přejí spřežkovým přídavným jménům typu odsouzenifhodný. *ČDS*, 2000, s. 78–82.
- (s) Der Purismus in der Entwicklung der tschechischen Schriftsprache im 19. und 20. Jahrhundert. In: Trost, H. K. (ed.): *Deutsch-Tschechische Sprachbeziehungen*. S. Roderer Verlag, Regensburg 2000, s. 9–63.
- (sl) Ve spisovné češtině: bez tří a čtyř ano, rozhodně ne „bez dvouh“. *Den* 18/10, 2000.
- (s) Syntaktická kondenzace jako charakteristický rys odborného stylu (na materiálu českých odborných textů). *Stylistyka* IX, Opole 2000, s. 93–102.
- (s) Jazykověda v Masarykových textech. In: *Tomáš Garrigue Masaryk a věda*. Masarykovo muzeum v Hodoníně, Hodonín 2000, s. 80–88.
- (s) Novodobý český jazykový purismus a jeho překonání. *Kritický sborník* XIX, 1999–2000, s. 43–64.

- (s) O Hattalově Brusu jazyka českého. In: Buzássyová, Klára (ed.): *Člověk a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť prof. Jána Horeckého*. Veda, Bratislava 2000, s. 141–151.

2001

- (s) Slavistická a bohemistická činnost doc. PhDr. Vladimíra Šaura, Csc. *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě, Řada jazykovědná D1*, 2001, s. 7–9.
- (s) Václav Ertl jako kritik jazykového purismu. *Tamtéž*, s. 86–94.
- (s) Styl dramatických textů Václava Havla. In: *Přednášky a besedy z XXXIV. běhu Letní školy slovanských studií*. Brno 2001, s. 74–89.
- (s) Masarykův vztah k cizím národům a jejich jazykům. In: *T. G. Masaryk na přelomu tisíciletí. Masarykovo muzeum v Hodoníně, Hodonín 2001*, s. 86–96.
- (s) Funkce a typy syntaktických kondenzátorů v odborných textech. In: *Žemlička, Milan (ed.): Termína 2000*. Galén, Praha 2001, s. 48–53.
- (s) O potřebě verbonominálních spojení v intelektualizovaných textech vůbec a odborných zvláště. *Tamtéž*, s. 204–211.
- (s) Co je to jazyková chyba? In: *Profesor Hauser jubilující. Sborník příspěvků ze semináře konaného 10. dubna 2001 při příležitosti 80. narozenin prof. PhDr. Přemysla Hausera, Csc.* PdF MU, Brno 2001, s. 75–85.

2002

- (t) Die ehemalige Zweisprachigkeit in Brünn. In: *Zweisprachigkeit in Südmähren einst und jetzt* 13/6, 2002.
- (s) O „plevelných“ slovech. *Universitas* 2002, č. 2, s. 16–19.
- (s) Le style des dialogues dans les pièces dramatiques de Václav Havel. In: Fukač, Jiří – Pospíšilová, Zdenka – Mizerová, Alena (eds.): *Václav Havel as a dramatist*. VUTIUM Press, Brno 2002, s. 92–98.
- (s) Puristické tažení proti kompozitům. In: *Přednášky a besedy z XXXV. běhu Letní školy slovanských studií*. Brno 2002, s. 77–89.
- (h) Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. Lidové noviny, Praha 2002. Autorský podíl Milana Jelínka: Aktualizace (31–32), Amplifikace (36), Antiteze (42), Apostrofa (43), Čistota jazyka (99), Disimilace textová (114), Epiteton (127), Faktor stylotvorný (133), Hříčka slovní (171), Katachreze (210–211), Kondenzace (221–222), Konkurence výrazová (223–225), Metonymie (263), Perifráze (313), Personifikace (314), Poetismus (317), Příznak stylový (360), Purismus (364–366), Styl (447–448), Styl dramatický (449), Styl esejistický (450), Styl funkční (450–451), Styl objektivní (453–454), Styl odborný (454–456), Styl oficiální a soukromý (456), Styl poetický (456–457), Styl prozaický (458), Styl publicistický (458–460), Styl subjektivní (461–462), Styl umělecký (462–463), Stylistika (463–464), Synekdocha (471), Vulgarismus (533–534), Zkratka (565–566).
- (s) Čeština dnes a v budoucnu. The Czech Language, Present and Future. In: Mizerová, Alena – Sedlák, Jan – Dub, Petr (eds.): *Myšlenky na zlomu tisíciletí. Thoughts for the New Millenium*. VUTIUM Press, Brno 2002, s. 205–219.
- (s) Pády prosté ustupují pádům předložkovým. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.): *Čeština – univerzália a specifiká*. Praha 2002, s. 77–84.
- (s) Potíže se jmennými tvary adjektiv v doplňku a přísudku. *Universitas* 2002, č. 4, s. 70–73.
- (s) Implicitnost a explicitnost komunikace a stylu. *Stil* 1, 2002, Banjaluka – Beograd, s. 45–53.
- (s) Verbonominální spojení v českých obrozenských textech. *Sborník prací filozofické fakulty v Opavě, Řada jazykovědná D 2*, 2002, s. 72–89.
- (s) K vymezení a uplatňování obrozenské periody. In: *Bohemica litteraria. Dušanu Jeřábkovi k osmdesátinám. SPFFBU, Řada literárněvědná V 4*, 2002, s. 39–49.
- (s) *Puristické zásahy Františka Bartoše do textu Babičky Boženy Němcové*. Literární archiv – Sborník Památníku národního písemnictví 34, Praha 2002, s. 97–134.

Zkratky názvů novin a časopisů

ČDS – Čeština doma a ve světě

ČJaL – Český jazyk a literatura

LNN – Lidové noviny – Neděle

NLN – Nedělní Lidové noviny

NŘ – Naše řeč

SaS – Slovo a slovesnost

SPFFBU – Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity

